

Impak Program Penempatan Semula dan Pembangunan Bersepadu Gana (GRID) Terhadap Aset Penghidupan Penduduk di Kampung Gana, Kota Marudu, Sabah

The Impact of Gana Resettlement and Integrated Development (GRID) Programme to the Population Livelihood Assets in Kampung Gana, Kota Marudu, Sabah

ROBEN WELL & UBONG IMANG

Fakulti Kemanusiaan, Seni dan Warisan (FKSW), Universiti Malaysia Sabah, 88400 Kota Kinabalu, Sabah. E-mail: robenwell17@gmail.com

Published online: 23 August 2019

To cite this article (APA): Roben, W., & Ubong, I. (2019). Impak program penempatan semula dan pembangunan bersepadu Gana terhadap aset penghidupan penduduk di Kampung Gana, Kota Marudu, Sabah. *GEOGRAFI*, 7(1), 1-32.

ABSTRAK Program Penempatan Semula dan Pembangunan Bersepadu Gana (GRID) merupakan satu program yang dilaksanakan untuk melindungi hutan simpan dan meningkatkan kualiti hidup penduduk yang terlibat. Program ini dijangka akan memberikan impak kepada aset penghidupan peserta yang terlibat. Justeru itu, artikel ini membincangkan impak pelaksanaan GRID kepada aset penghidupan peserta yang terlibat. Kajian ini menggunakan kaedah kuantitatif dan kaedah kualitatif. Data dicerap melalui instrumen soal selidik, temu bual dan pemerhatian di lapangan. Seramai 100 responden telah terlibat yang terdiri daripada ketua rumah bagi setiap keluarga yang mempunyai pengalaman hidup di kampung asal dan kawasan penempatan semula. Manakala, seramai lima orang responden terlibat dalam kaedah temu bual yang terdiri bekas ketua kampung dan ketua kampung. Data soal selidik dianalisis menggunakan analisis deskriptif dan data temu bual dianalisis menggunakan analisis naratif. Dapatan kajian menunjukkan terdapat impak yang positif kepada aset penghidupan peserta setelah mereka berpindah ke kawasan penempatan semula. Antara impak yang paling ketara ialah peningkatan akses kemudahan infrastruktur dan peningkatan pendidikan golongan muda. Walau bagaimanapun, kajian juga menunjukkan terdapat impak negatif seperti kehilangan akses sumber hutan dan pemilikan tanah.

Kata kunci: Penempatan semula penduduk, aset penghidupan, kesan pembangunan, Kota Marudu, Sabah

ABSTRACT Gana Resettlement and Integrated Development Programme (GRID) is a programme implemented to protect the forest and to improve the livelihood quality of the participants. This programme is expected to bring a positive impact on the livelihood

assets of the participants. This article, therefore discusses the impact of GRID implementation on the livelihood assets of the participants. The study uses quantitative and qualitative approaches. Data were collected using questionnaires, interviews, and observation in the field. A total number of 100 respondents were surveyed, comprising the household head of the family that experience resettlement from the old village to the GRID resettlement area. A total number of five respondents were interviewed consisting of the former village chief and the current village chief. The questionnaire data were analysed using descriptive analysis and the interview data was analysed using narrative analysis. Results indicate that there is a positive impact on the livelihood assets of the participants after they moved out of the old village to the new resettlement areas. Among the most significant results are an increasing access to infrastructure and improvement of young people's education. However, this study also indicates that there are negative impacts such as the loss of access to forest resources and land ownership.

Keywords: Population resettlement, livelihood assets, development effect, Kota Marudu, Sabah

1. Pengenalan

Pada masa kini, kebanyakan negara-negara di dunia telah memberikan penekanan kepada pembangunan di kawasan luar bandar. Perkara ini akhirnya memandu kepada pelaksanaan pembangunan dalam skala yang besar di kawasan luar bandar seperti pembinaan empangan, pembangunan kawasan pertanian dan pembangunan kawasan pemuliharaan hutan yang akhirnya mewujudkan satu fenomena iaitu penempatan semula penduduk. Kebiasaannya, pelaksanaan program penempatan semula penduduk merupakan satu perancangan daripada pihak yang mentadbir sesebuah kawasan untuk memindahkan penduduk yang terkesan akibat pembangunan yang dijalankan ke satu kawasan penempatan yang baharu.

Di Malaysia, program penempatan semula penduduk untuk memajukan kawasan luar bandar bukanlah satu perkara yang asing kerana terdapat beberapa program yang telah dilaksanakan untuk mengurangkan kadar kemiskinan dan membangunkan kawasan luar bandar. Rancangan pengumpulan semula (RPS) orang asli merupakan salah satu program penempatan semula yang telah dilaksanakan untuk membantu orang asli membangunkan tanah, kemudahan infrastruktur, kemudahan awam dan perumahan (Seow, Maryati, & Mohd Nur Syufaat, 2013). Selain itu, kerajaan juga telah mengambil inisiatif melaksanakan

Program Pemajuan Kawasan (PPK) di bawah RMK-9 hingga RM-11 untuk meningkatkan kualiti hidup penduduk luar bandar melalui penempatan baharu yang lebih terancang dan lengkap dengan kemudahan infrastruktur yang sesuai. Di peringkat negeri Sabah pula, pelaksanaan program penempatan semula penduduk telah bermula seawal tahun 1969, apabila Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Sabah (LKTNS) ditubuhkan yang berfungsi untuk membuka kawasan tanah baharu dan menguruskan skim-skim penempatan semula. Kerajaan negeri juga telah melaksanakan dasar pembangunan pertanian untuk merangsang sosioekonomi penduduk luar bandar dengan menjadikan mereka pekebun-pekebun kecil di rancangan penempatan. Terdapat dua bentuk rancangan penempatan yang telah dirancang pada awalnya iaitu skim besar-besaran dan skim kecil-kecilan (Juhirin, 1988). Skim besar-besaran melibatkan perpindahan penduduk ke satu kawasan penempatan yang baharu dan diberikan bantuan seperti rumah, bantuan pembukaan dan pembersihan tanah, penanaman dan wang sara diri selama dua tahun. Manakala, skim kecil-kecilan pula peserta diberikan bantuan yang terhad seperti alat pertanian, baja dan alat membuat pagar. Selepas itu, pelaksanaan program-program penempatan semula telah diluaskan melalui agensi-agensi kerajaan negeri yang lain seperti Jabatan Pertanian dan Jabatan Perhutanan. Pelaksanaan penempatan semula yang seterusnya juga memberikan keutamaan kepada pembangunan sosioekonomi dan menyediakan kemudahan infrastruktur yang secukupnya kepada penduduk luar bandar.

Pelaksanaan sesebuah penempatan semula penduduk sama ada di peringkat global ataupun dalam negara telah mendatangkan impak kepada sosial, ekonomi dan alam sekitar terhadap peserta yang terlibat. Misalnya, impak penempatan semula penduduk telah melibatkan kehilangan aset fizikal dan bukan fizikal seperti rumah, tanah, sumber yang mendatangkan pendapatan, kawasan budaya, struktur sosial, jaringan dan hubungan, dan identiti budaya (Asian Development Bank, 1998). Keadaan ini menyebabkan kehidupan peserta yang terlibat terganggu setelah mereka berpindah ke kawasan penempatan yang baharu. Justeru itu, adalah penting untuk membuat penilaian tentang pelaksanaan sesebuah kawasan penempatan semula penduduk untuk mengenal pasti impak pelaksanaan sesebuah penempatan semula dan seterusnya meminimumkan impak negatif kepada peserta yang terlibat selaras dengan trend global pada masa kini yang menekankan kepada pembangunan yang mapan.

Konsep pembangunan mapan telah diperkenalkan setelah Laporan Brundtland diterbitkan pada tahun 1987. Pembangunan mapan merupakan satu konsep yang menekankan pembangunan yang dijalankan pada masa kini tidak mengganggu keupayaan generasi pada masa hadapan untuk memenuhi keperluan mereka (WCED, 1987). Seterusnya, konsep ini telah berkembang pada tahun 2015 dan dikenali sebagai agenda pembangunan mapan 2030 dan menekankan 17 matlamat pembangunan mapan yang utama. Seterusnya, satu pendekatan telah diperkenalkan yang berkaitan dengan pembangunan mapan iaitu *Sustainable Livelihood Approach* (SLA). *Department for International Development* (DFID) merupakan satu agensi yang sering menggunakan pendekatan ini sebagai metodologi untuk mengkaji pembangunan mapan. Pendekatan ini digunakan untuk mengenal pasti, merancang dan menilai inisiatif baharu seperti projek dan program, menilai semula aktiviti sedia ada, dan untuk penyelidikan (Ashely & Carney, 1999). Pendekatan ini juga memfokuskan untuk membantu mengurangkan kemiskinan dengan memperkasa golongan miskin membina peluang mereka sendiri, menyokong akses mereka kepada aset dan membangunkan persekitaran dasar serta institusi yang kondusif (Haidar, 2009). Salah satu aspek yang ditekankan dalam pendekatan ini ialah aset penghidupan (*livelihood assets*). Terdapat lima kategori aset yang terdapat dalam aset penghidupan iaitu (i) aset manusia – kemahiran, pengetahuan, kesihatan dan keupayaan untuk bekerja, (ii) aset sosial – jaringan sosial, (iii) aset semula jadi – tanah, air, hutan dan perikanan, (iv) jalan raya, bekalan air, sekolah, teknologi maklumat dan komunikasi (*information and communications technology – ICT*) dan pengeluaran barang termasuk peralatan, dan (V) aset kewangan – simpanan, kredit, pendapatan, perdagangan dan kiriman wang. Setiap satu daripada aset-aset tersebut saling berkaitan dan boleh mempengaruhi antara satu dengan yang lain sebagai asas isi rumah untuk membina kehidupan (DFID,1999).

Dalam konteks kajian yang dijalankan ini, fokus utama ialah untuk menilai impak Penempatan Semula dan Pembangunan Bersepadu Gana (GRID) kepada aset penghidupan peserta terlibat. Kajian ini menggunakan SLA sebagai kerangka untuk memahami kajian, sementara fokus utama akan diberikan terhadap bahagian aset penghidupan yang terdapat dalam SLA. Justeru itu, kajian ini menggunakan aset penghidupan yang terdiri daripada lima komponen iaitu aset manusia,

aset sosial, aset fizikal, aset alam sekitar dan aset kewangan untuk menjelaskan impak pelaksanaan GRID kepada peserta yang terlibat.

Perbincangan seterusnya diorganisasi seperti berikut. Bahagian kedua artikel ini akan membincangkan tentang tinjauan literatur berkaitan impak penempatan semula kepada penduduk. Bahagian ketiga membincangkan metodologi dan latar belakang kawasan kajian. Bahagian keempat pula membincangkan dapatan kajian dan bahagian kelima perbincangan dan kesimpulan.

2. Tinjauan literatur

Penempatan semula merupakan satu program yang berlaku disebabkan oleh perpindahan penduduk dari satu kawasan lama ke satu kawasan yang baharu akibat didorong oleh pembangunan dalam skala yang besar. Akpanudoedehe (2010) menjelaskan penempatan semula merupakan satu pergerakan secara besar-besaran penduduk dari tempat asal ke tempat yang baharu sama ada secara rela atau secara paksa. Perkara ini juga melibatkan pergerakan secara spontan atau secara terancang dari penempatan asal kepada penempatan yang baharu di mana mereka perlu membiasakan diri kepada biofizikal, sosial dan sistem pentadbiran persekitaran di tempat baharu (Agba, Ogaboh, Akpanudoedehe, & Ushie, 2010). Terdapat beberapa faktor yang menyebabkan berlaku penempatan semula penduduk seperti konflik, bencana alam dan program pembangunan yang dijalankan (Mulugeta & Woldesemait, 2011). Menurut Rahimah (2000), penempatan semula telah memberikan implikasi kepada golongan sasaran kerana mereka ditempatkan di luar persekitaran asal mereka yang kadang-kala tidak menghiraukan kelangsungan hidup golongan tersebut di kawasan persekitaran baharu.

Dalam konteks penempatan semula di negara-negara membangun di Afrika, kajian yang dilakukan oleh Zeleke dan Asfaw (2014) mendapati bahawa penempatan semula yang dijalankan di Ethiopia telah mendatangkan kesan positif kepada peserta seperti peningkatan status pendapatan dan pengukuhan modal sosial. Namun demikian, terdapat juga isu negatif seperti kekurangan perkhidmatan kesihatan, kekurangan bekalan air bersih, dan kekurangan pegangan tanah oleh peneroka. Perkara yang sama juga telah berlaku dalam pelaksanaan penempatan semula di Ghana dimana kajian yang dijalankan oleh Eric, Kotoku, dan Dzeto (2014) mendapati pelaksanaan program penempatan semula telah meningkatkan pendapatan penduduk, meningkatkan kemudahan

infrastruktur, dan perubahan aktiviti pertanian kepada pembuatan. Namun demikian, terdapat juga kesan negatif yang telah berlaku seperti kehilangan pemilikan tanah. Di Nigeria, Oruonye (2012) menyatakan pelaksanaan penempatan semula akibat pembinaan jalan raya di Jalingo Metropolis, Taraba telah berjaya mencapai kejayaan dan memberikan kebaikan kepada penduduk yang terlibat. Dapatan beliau menunjukkan terdapat perubahan positif penduduk yang terlibat setelah pelaksanaan penempatan tersebut. Hal ini disebabkan oleh polisi kerajaan yang telah memberi pampasan yang lumayan kepada setiap penduduk yang terlibat. Keadaan tersebut membolehkan mereka membeli tanah dan membina rumah yang jauh lebih baik berbanding sebelumnya serta membuat pelaburan dalam aktiviti ekonomi di tempat baharu tersebut.

Sementara itu, di negara-negara sedang membangun Asia pula, kajian yang dilakukan oleh Jalalian, Soleimangoli, dan Toorani (2013) berkaitan dengan pengalaman penempatan semula luar bandar Safi Abad Utara Iran mendapati bahawa pelaksanaan projek tersebut telah mendatangkan kesan positif terhadap aspek fizikal dan persekitaran seperti peningkatan kualiti perumahan dan bangunan lain, perubahan guna tanah untuk perkhidmatan awam, peningkatan kualiti jalan raya dan laluan pejalan kaki. Di samping kesan positif, kajian yang mereka lakukan juga mendapati terdapat juga aspek negatif yang telah berlaku terutamanya dalam aspek sosial dan ekonomi seperti peningkatan pengangguran dan perubahan struktur sosial kawasan tersebut. Manakala, Quetulio- Navarra (2014) dalam kajiannya tentang pengalaman penempatan semula penduduk di Indonesia dan Filipina menunjukkan terdapat perbezaan kesan pelaksanaan program penempatan semula di antara dua negara tersebut. Perkara tersebut dapat dilihat daripada segi pemilikan tanah, pemilikan rumah, dan pendidikan. Pemilikan tanah dan rumah telah menunjukkan kesan yang positif di Filipina kerana sebelum ini peserta tersebut tidak memiliki tanah yang sah dan rumah yang baik. Keadaan tersebut berbeza di Indonesia yang menunjukkan peserta tersebut telah kehilangan tanah dan pemilikan rumah yang tidak jelas setelah berpindah ke kawasan penempatan yang baharu. Walau bagaimanapun, dalam aspek pekerjaan kedua-dua negara menunjukkan kesan positif kerana peserta tersebut tidak mempunyai masalah untuk mendapatkan kerja di tempat baharu. Penempatan semula penduduk di China juga menunjukkan kesan yang sama dengan penempatan semula yang dijalankan di Iran, Filipina dan Indonesia. Menurut, Jackson dan Sleigh (2000) penempatan semula di China akibat pembinaan empangan

Three Gorges juga telah mendatangkan kesan seperti kehilangan pemilikan tanah, penyediaan kemudahan tidak mencukupi, dan kehilangan pekerjaan. Selain itu, penempatan semula tersebut juga telah menyebabkan masalah kesihatan kepada peserta yang terlibat.

Dalam konteks Malaysia pula, kajian yang telah dilakukan oleh Katiman et al. (2011) telah mendapati penempatan semula penduduk Taman Peintis I akibat daripada projek pembangunan Wilayah Iskandar Malaysia telah memberikan kesan kepada komuniti Orang Asli di kawasan tersebut. Beliau mendapati penempatan tersebut telah memberikan kesan dalam aspek sosioekonomi yang bersifat segera seperti penduduk kehilangan gaya hidup tradisional, kurangnya amalan agama, perubahan pekerjaan isi rumah, dan peningkatan pendapatan bulanan. Selain itu, kesan perpindahan tersebut juga telah membolehkan penduduk tersebut menikmati kehidupan yang lebih selesa berbanding tempat asal mereka. Hal ini kerana penempatan semula telah memberi mereka peluang untuk menikmati rumah kediaman yang lengkap, bekalan air bersih, elektrik, telefon dan akses jalan masuk ke kawasan kediaman. Namun demikian, perkara sebaliknya berlaku dalam kajian Selvi dan Katiman (2012) terhadap penempatan semula penduduk di Taman Permata, Selangor di mana golongan isi rumah yang dipindahkan tersebut mengalami pelbagai masalah ekonomi dan sosial akibat pemindahan tersebut. Perkara ini berlaku kerana apabila mereka dipindahkan ke tempat baharu kebanyakannya kehilangan pekerjaan dan mengalami kesukaran untuk mendapatkan kerja disebabkan oleh tahap pendidikan yang rendah dalam kalangan mereka. Perkara tersebut juga menjadi rumit apabila pihak berkuasa ladang dan pemaju Putrajaya tidak mahu bertanggungjawab ke atas kehilangan pekerjaan tersebut. Tambahan lagi, penduduk juga dibebankan kesukaran untuk menghantar anak mereka ke sekolah dan kemudahan pengangkutan yang kurang untuk menghubungi penempatan baharu mereka. Keadaan tersebut menunjukkan, penduduk tersebut telah kehilangan nikmat kehidupan di tempat asal mereka.

Dalam kes penempatan semula Orang Asli, kajian yang dijalankan oleh Jamalunlaili, Mohammad Al-Aiman, dan Che Bon (2015) di Bukit Lanjan, Selangor mendapati penempatan semula Orang Asli tersebut telah memberikan kesan sosial kepada mereka seperti peningkatan kos hidup dan kegagalan untuk beradaptasi dengan tempat baharu. Perkara tersebut dapat dilihat apabila kebanyakan penduduk terlibat merasa tidak selesa

untuk tinggal di kawasan penempatan baharu mereka dan lebih memilih untuk tinggal di tempat asal mereka. Keadaan tersebut menyebabkan terdapat penduduk berpindah keluar untuk bergabung dengan Orang Asli di Gombak dan Sungai Buloh. Manakala, Zainal Zuhilmi dan Seow (2013) pula mendapati kesan penempatan semula Orang Asli telah menyebabkan kehilangan nilai-nilai dan tradisi amalan dan mereka tidak lagi bebas untuk melakukan aktiviti harian mereka seperti memburu, mengambil hasil hutan dan kehilangan pemilikan hak kepada tanah.

Seterusnya, penempatan semula yang disebabkan oleh pembinaan projek mega juga telah memberikan kesan kepada penduduk yang terlibat. Misalnya, pelaksanaan projek pembinaan Lapangan Terbang Antarabangsa Kuala Lumpur (Kuala Lumpur International Airport – KLIA) yang berkeluasan 1,000 ekar telah menyebabkan komuniti di sekitarnya dipindahkan. Rahimah (2000) menjelaskan penempatan semula penduduk akibat pelaksanaan projek KLIA telah memberikan kesan seperti penduduk kehilangan dan kesukaran mendapatkan pekerjaan baharu, peningkatan kos tempat tinggal, dan mereka mengalami masalah untuk beradaptasi dengan tempat baharu dengan cepat. Tekanan ekonomi yang dialami oleh penduduk tersebut juga telah menjejaskan hubungan kekeluargaan dan hubungan kejiranan kerana ada di antara mereka terpaksa tinggal di kawasan setinggan kerana tidak dapat menampung tekanan kos hidup yang tinggi. Manakala, Jehom (2008) mendapati pembinaan projek mega empangan Bakun telah memberikan kesan kepada komuniti Kenyah-Badeng di Sg. Asap, Sarawak. Komuniti tersebut merupakan komuniti yang terpaksa berpindah ke kawasan penempatan semula akibat pembinaan empangan Bakun. Penempatan semula tersebut telah menyebabkan kesukaran kepada mereka untuk melakukan aktiviti harian seperti mengambil hasil hutan dan memburu, dan perubahan aktiviti kepada pertanian. Keadaan tersebut menyebabkan kebanyakan penduduk lelaki memilih untuk tidak tinggal di kawasan penempatan semula kerana mereka bekerja sebagai nelayan dan memburu haiwan liar. Manakala, penduduk yang tinggal di kawasan penempatan semula tersebut mereka telah memilih untuk bertani sebagai aktiviti harian baharu mereka.

Secara keseluruhannya, kejayaan pelaksanaan sesebuah penempatan semula untuk membangunkan komuniti bergantung kepada komitmen pihak pelaksana dan penduduk yang terlibat. Komitmen pihak

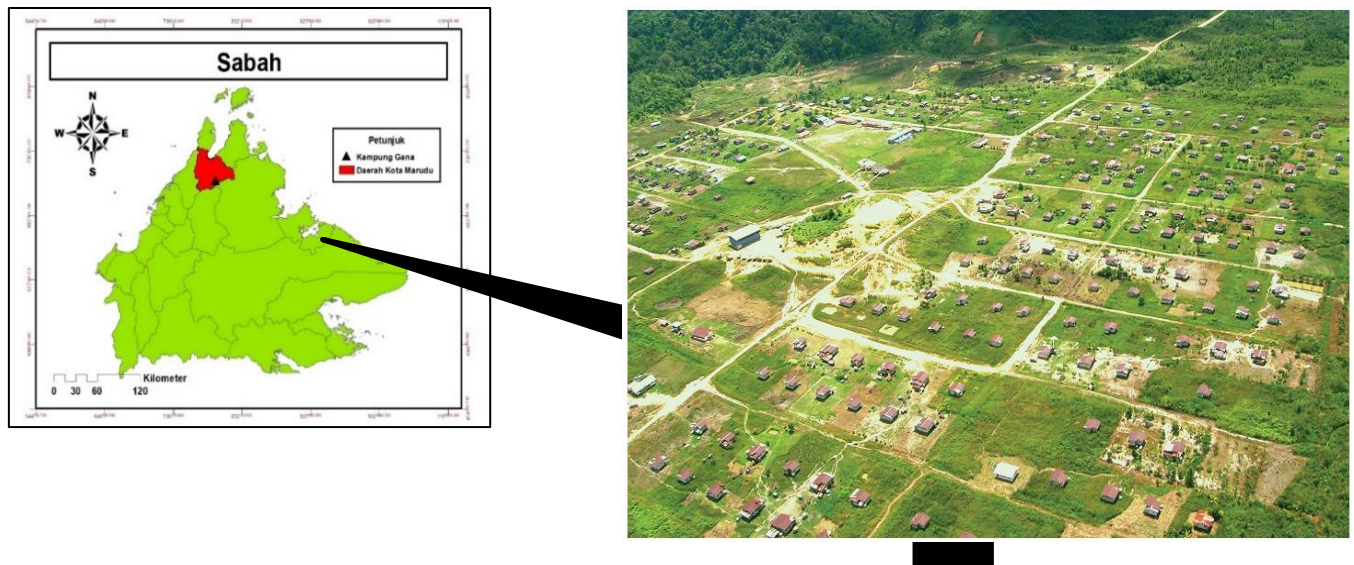
pelaksana penting untuk memastikan polisi dan dasar penempatan semula penduduk yang dilaksanakan memberikan impak yang positif kepada penduduk yang terlibat. Selain itu, penduduk yang terlibat juga seharusnya mengetahui hak mereka apabila penempatan semula dilaksanakan. Kesan penempatan semula di luar negara dan Malaysia telah menunjukkan satu pola kesan yang selari di antara satu kawasan penempatan semula penduduk dengan kawasan penempatan semula yang lain. Walaupun sesetengah penempatan semula penduduk telah memberikan kesan yang positif, tetapi kebanyakannya telah mendatangkan kesan sosial dan ekonomi negatif seperti kehilangan pekerjaan, kehilangan pemilikan harta, kekurangan kemudahan infrastruktur dan penghakisan budaya. Perkara tersebut berlaku disebabkan oleh kegagalan pihak pelaksana untuk memberikan komitmen sepenuhnya terhadap pelaksanaan sesebuah penempatan semula yang akhirnya memberikan kesan kepada kelestarian penghidupan penduduk yang terlibat.

3. Metodologi kajian

3.1 Kawasan kajian

Kawasan kajian yang dipilih ialah Penempatan Semula dan Pembangunan Bersepadu Gana, Kota Marudu. Fokus utama penempatan semula ini ialah untuk meningkatkan persekitaran fizikal dan sosioekonomi penduduk melalui perlindungan hutan. Program ini telah dilaksanakan bermula pada tahun 1998 setelah memperoleh kelulusan daripada Jabatan Perhutanan Sabah dan melibatkan dua fasa iaitu fasa pertama pembangunan infrastruktur dan fasa kedua pembangunan sosioekonomi. Sebanyak 10 buah kampung telah terlibat iaitu Kg. Toguhu, Kg. Makatol Darat, Kg. Kipopogong, Kg. Sonsogon Paliu, Kg. Nasapu Gana, Kg. Makatol Laut, Kg. Garung, Kg. Minsusurud, Kg. Gouton dan Kg. Lingkahan Gana. Walau bagaimanapun, hanya sembilan buah kampung sahaja yang telah berpindah dan penduduk Kg. Makatol Laut masih menetap di kampung asal mereka. Seterusnya, Jabatan Perhutanan Sabah juga telah dibantu oleh beberapa agensi kerajaan dan NGO seperti Pejabat Daerah Kota Marudu, Jabatan Pertanian Kota Marudu, NGO Pacos dan Syarikat Timberwell Bhd. Penempatan Semula ini dibina di kawasan tanah tinggi pedalaman Kota Marudu yang berkeluasan 1, 619.43 hektar dan terletak 47 km dari pekan

seperti dalam Rajah 1. Sebanyak 450 buah rumah telah dibina dan setiap keluarga tersebut diberikan sebuah rumah. Majoriti peserta yang terlibat dalam program ini ialah daripada etnik Dusun Sonsogon dan Dusun Lingkabau yang tergolong dalam kategori miskin tegar. Kebanyakan mereka bekerja sebagai petani dan masih mengamalkan aktiviti sara diri seperti penanaman padi bukit, menanam ubi, jagung dan memungut hasil hutan. Terdapat juga sebahagian daripada mereka mula menanam padi sawah dan getah setelah berpindah ke kawasan penempatan semula. Daripada segi pendidikan pula, majoriti mereka tidak mendapat pendidikan di kampung asal yang menyebabkan golongan muda telah tercicir daripada mendapat pendidikan.

Rajah 1. Peta Lokasi Penempatan semula Gana.
Sumber: Sabah Forestry Department (2012).

3.2 Pengumpulan data dan analisis

Fokus kajian ini ialah untuk menilai impak Program Penempatan Semula dan Pembangunan Bersepadu Gana (GRID) terhadap aset penghidupan penduduk di kawasan kajian. Pendekatan kajian ini menggunakan gabungan kaedah kuantitatif dan kaedah kualitatif. Pengumpulan data telah menggunakan borang soal selidik sebagai instrumen utama, diikuti dengan temu bual dan pemerhatian di lapangan.

Pengumpulan data borang soal selidik melibatkan seramai 103 responden yang terdiri daripada ketua keluarga setiap isi rumah dan mempunyai pengalaman hidup di kampung asal dan di kawasan penempatan semula GRID. Proses ini telah dijalankan selama lima hari bermula 29 Januari hingga dua Februari 2018 dengan bantuan seorang penduduk kampung yang menjadi perantara diantara pengkaji dengan responden dan pemandu arah. Pengkaji bergerak dari rumah ke rumah yang berpenghuni untuk bertemu dengan responden dan setiap sesi menjawab borang soal selidik mengambil masa diantara 15 minit hingga 20 minit. Untuk memudahkan proses pemungutan data sekiranya responden mempunyai kemahiran membaca dan menulis, borang soal selidik akan dijawab sendiri oleh responden setelah penerangan diberikan. Manakala, responden yang tidak mempunyai kedua-dua kemahiran tersebut pengkaji akan menyoal mereka berdasarkan soalan dalam borang soal selidik dan membantu mereka untuk menulis jawapan.

Seterusnya, bagi kaedah temu bual seramai lima orang responden telah terlibat yang terdiri daripada ketua kampung dan bekas ketua kampung. Proses temu bual dijalankan secara berperingkat kerana pengkaji perlu mendapatkan persetujuan dan membuat temu janji bersama responden terlebih dahulu sebelum temu bual dijalankan. Set soalan temu bual separa struktur telah disediakan untuk memandu sesi temu bual agar tidak terkeluar daripada skop perbincangan dan setiap sesi temu bual mengambil masa selama 45 minit hingga satu jam. Penggunaan set soalan separa struktur bertujuan agar pengkaji dapat memberikan jawapan tanpa rasa terikat dengan kehendak soalan. Sekiranya, pengkaji merasakan responden tidak dapat menjawab soalan dengan baik, pengkaji akan bertanyakan soalan yang lain untuk mendapatkan maklumat yang sesuai. Pemerhatian dilapangan pula dijalankan selama sehari dengan meninjau kawasan sekeliling kampung dan mengambil gambar-gambar yang diperlukan seperti kemudahan-kemudahan yang terdapat dalam kawasan tersebut.

Seterusnya, analisis kajian yang digunakan ialah analisis kuantitatif deskriptif iaitu data dalam bentuk frekuensi dan data dipersembahkan dalam bentuk rajah dan jadual. Walau bagaimanapun, dalam proses analisis kajian hanya 100 responden yang digunakan kerana terdapat tiga borang soal selidik yang tidak diisi dengan lengkap. Manakala, data kualitatif dianalisis menggunakan analisis naratif kerana data yang diperoleh berdasarkan kepada pengalaman responden ketika di kampung asal dan juga GRID. Seterusnya, dipersembahkan dalam bentuk petikan dan penceritaan semula.

4. Dapatan kajian

Bahagian ini membincangkan tentang latar belakang responden dan, impak pelaksanaan Penempatan Semula dan Pembangunan Bersepadu Gana (GRID) terhadap aset penghidupan peserta yang terlibat.

4.1 Latar Belakang Responden

Jadual 1 menunjukkan bahawa majoriti responden yang terlibat tidak bersekolah iaitu seramai 95 orang dan hanya lima orang responden yang telah mendapat pendidikan formal diperingkat Peperiksaan Menengah Rendah (PMR) dan Sijil Pelajaran Malaysia (SPM). Keadaan ini menunjukkan responden yang terlibat tercicir daripada mendapatkan pendidikan ketika berada dikampung asal. Dalam aspek pekerjaan pula, seramai 97 responden bekerja sebagai petani dan hanya tiga orang yang bekerja swasta iaitu sebagai pengawal keselamatan di Sekolah Rendah Kebangsaan (SRK) Gana. Seterusnya, anggaran pendapatan sebulan responden pula seramai 86 responden berpendapatan RM 500 dan ke bawah dan 14 orang berpendapatan dalam lingkungan RM 501 hingga RM 1,000 sebulan. Keadaan ini menunjukkan anggaran pendapatan responden masih berada dibawah purata garis kemiskinan kebangsaan.

4.2 Impak GRID terhadap aset penghidupan peserta terlibat

Perbincangan akan memfokuskan impak penempatan semula penduduk kepada aset penghidupan dalam lima aspek iaitu aset manusia, aset sosial, aset semula jadi, aset fizikal dan aset kewangan seperti ditunjukkan dalam Jadual 2.

4.2.1 Impak kepada aset manusia

Aset manusia merupakan aset yang penting kepada komuniti untuk meningkatkan kualiti hidup mereka. Perpindahan penduduk ke kawasan penempatan semula telah memberikan impak yang positif terhadap aset manusia. Perkara yang dibincangkan dalam aspek ini memfokuskan kepada pendidikan golongan muda setelah berpindah, akses kemudahan

kesihatan di kawasan GRID, dan peningkatan pengetahuan dan kemahiran.

Jadual 1. Latar belakang responden.

Perkara	Jumlah responden
Pendidikan	
Tidak bersekolah	95
Sekolah Rendah	-
PMR	3
SPM	2
Pekerjaan	
Petani	97
Kerajaan	-
Swasta	3
Anggaran Pendapatan Sebulan (RM)	
500 ke bawah	86
501 – 1,000	14
1,001 – 1,500	-
1,501 – 2,000	-
2,001 ke atas	-

4.2.1.1 Peningkatan taraf pendidikan golongan muda

Di kampung asal, majoriti golongan muda telah tercicir untuk mendapatkan pendidikan (Mohd Jaafar,1996). Keadaan tersebut menunjukkan bahawa kadar keciciran pendidikan dalam kalangan golongan muda sangat tinggi ketika dikampung asal yang menyebabkan ramai golongan muda tidak mempunyai asas untuk membaca, mengira dan menulis. Setelah mereka berpindah, pembinaan Sekolah Rendah Kebangsaan (SRK) Gana, Pra Sekolah Kebangsaan Gana, Tadika Kemas dan Tadika Sinar Terang telah memberikan peluang kepada golongan muda seawal umur empat tahun untuk mendapatkan pendidikan. Berdasarkan data daripada SRK Gana daripada tahun 2003 hingga 2016 seramai 452 orang golongan muda telah berjaya menamatkan pendidikan di sekolah rendah. Perkara ini juga menunjukkan perpindahan mereka ke

Jadual 2. Impak penempatan semula GRID terhadap aset penghidupan peserta.

Aset Penghidupan	Sebelum GRID	Selepas GRID
Manusia	<ul style="list-style-type: none"> • Kebanyakan golongan muda tidak mendapat pendidikan (keciciran pendidikan). • Akses kemudahan kesihatan terhad. • Kemahiran berasaskan pengetahuan tradisional. 	<ul style="list-style-type: none"> • Peningkatan taraf kesihatan (kemudahan kesihatan). • Peningkatan taraf pendidikan golongan muda. • Peningkatan kemahiran dan pengetahuan.
Sosial	<ul style="list-style-type: none"> • Tidak mempunyai sebarang persatuan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Meningkatkan rangkaian sosial.
Semula Jadi	<ul style="list-style-type: none"> • Bebas untuk mengakses sumber tanah (pertanian pindah). • Bebas untuk mengakses sumber hutan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Akses kepada sumber tanah berkurangan. • Akses kepada sumber hutan berkurangan.
Fizikal	<ul style="list-style-type: none"> • Tidak terdapat penyediaan kemudahan infrastruktur (elektrik, air, sekolah, jalan raya dan klinik). 	<ul style="list-style-type: none"> • Penyediaan kemudahan infrastruktur yang konsisten (akses kemudahan).
Kewangan	<ul style="list-style-type: none"> • Kurang mendapat bantuan (bantuan NGO atau kerajaan). • Penduduk tidak mempunyai tabungan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mendapat bantuan yang konsisten. • Peningkatan tabungan penduduk dalam skala kecil.

GRID telah memberikan impak yang positif kepada golongan muda terutamanya untuk mendapatkan pendidikan formal bagi memperoleh asas membaca, mengira dan menulis. Keadaan ini menunjukkan pembinaan sekolah di kawasan penempatan semula telah meningkatkan akses kepada kemudahan pendidikan terutamanya golongan muda untuk mendapatkan pendidikan formal dan pekara ini secara tidak langsung

telah mengurangkan masalah keciciran pendidikan dalam kalangan anak-anak peserta GRID yang dialami ketika berada dikampung asal mereka.

4.2.1.2 Peningkatan taraf kesihatan

Perpindahan penduduk juga telah meningkatkan taraf kesihatan penduduk. Peningkatan tersebut dapat dilihat dalam aspek akses kepada kemudahan kesihatan seperti ditunjukkan dalam Jadual 3. Di kampung asal, majoriti peserta bergantung kepada perubatan tradisional dan doktor udara. Namun, perkhidmatan doktor udara adalah terhad kepada sebulan sekali atau dua bulan sekali mengikut keadaan cuaca.

Selain itu, jarak ke hospital terdekat adalah lebih kurang 60 km hingga 83 km dari kampung asal mereka dengan ketiadaan akses jalan raya untuk ke hospital. Keadaan ini menunjukkan akses kepada kemudahan kesihatan adalah sangat rendah yang menyebabkan mereka sukar untuk mendapatkan kemudahan kesihatan. Seterusnya, apabila mereka menghadapi penyakit mereka perlu menunggu kedatangan doktor udara terlebih dahulu sebelum mendapatkan rawatan kesihatan ataupun menggunakan rawatan tradisional untuk merawat penyakit yang dihadapi. Perkara ini telah menyebabkan mereka perlu menunggu lama untuk mendapatkan kemudahan rawatan kesihatan tersebut.

Jadual 3. Perbandingan akses kemudahan kesihatan.

Perkara	Kampung Asal	GRID
Akses kemudahan	Doktor Udara *Sebulan Sekali (Bergantung kepada Cuaca)	Klinik Desa Gana
Jarak Kemudahan	60 – 83 KM (Hospital Kota Marudu)	1-2 km (Klinik Desa Gana) 40 Km (Hospital Kota Marudu)

Perpindahan ke kawasan GRID telah membolehkan mereka menikmati kemudahan kesihatan yang konsisten. Hal ini kerana

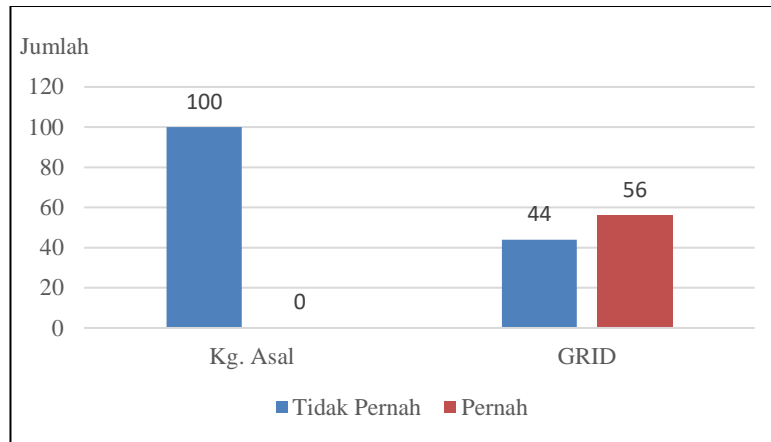
pembinaan Klinik Desa Gana di kawasan penempatan semula telah meningkatkan akses mereka kepada kemudahan kesihatan kerana jarak klinik tersebut hanya satu hingga dua kilometer sahaja. Selain itu, penyediaan kemudahan jalan raya juga telah meningkatkan akses mereka kepada kemudahan kesihatan ke Hospital Kota Marudu. Perkara ini telah mendatangkan impak positif kepada peserta GRID kerana mereka tidak perlu lagi untuk menunggu lama bagi mendapatkan kemudahan rawatan kesihatan dan mengharapkan perubatan tradisional untuk mendapatkan merawat penyakit yang dihadapi yang akhir sekali akan membantu meningkatkan taraf kesihatan mereka.

4.2.1.3 Peningkatan kemahiran dan pengetahuan

Perpindahan peserta ke dalam GRID juga telah memberikan peluang kepada para peserta untuk meningkatkan kemahiran dan pengetahuan mereka terutamanya kemahiran yang berkaitan dengan aktiviti harian mereka seperti aktiviti pertanian (Rajah 2). Di kampung asal majoriti peserta tidak pernah menyertai sebarang kursus kemahiran dan setelah berpindah 56 orang menyatakan mereka pernah menyertai kursus dan 44 orang lagi menyatakan tidak pernah menyertai sebarang kursus. Bentuk kursus yang disertai ialah ceramah, latihan dan praktikal. Kursus berbentuk ceramah kebiasaannya adalah berkaitan dengan penjagaan pertanian seperti penanaman sawah padi, dan pembentukan komuniti. Manakala, bagi aspek latihan dan praktikal kebiasaannya berbentuk latihan menanam pokok, penjagaan kawasan tadahan, menanam sayur seperti kubis dan penanaman sawah padi.

Ketika di kampung asal, kebanyakan penduduk hanya mempunyai kemahiran dan pengetahuan tradisional seperti memburu, mengambil hasil hutan dan menanam tanaman tradisional seperti ubi manis, ubi kayu, jagung dan padi sawah. Penyertaan peserta dalam kursus ini telah memberikan peluang dan membantu meningkatkan pengetahuan dan kemahiran mereka untuk meneruskan kehidupan. Kursus yang diberikan terutamanya dalam aktiviti pertanian telah memberikan mereka peluang untuk meneroka tanaman yang baharu seperti kubis dan penanaman padi sawah. Perkara ini merupakan sesuatu yang positif kepada peserta kerana mereka telah belajar menanam tanam yang baharu dan menambahkan

pengetahuan mereka seperti penjagaan kawasan tadahan yang akhir sekali akan memberikan kesan yang positif kepada aset penghidupan mereka.

Rajah 2. Penyertaan kursus kemahiran.

4.2.2 Impak kepada aset sosial

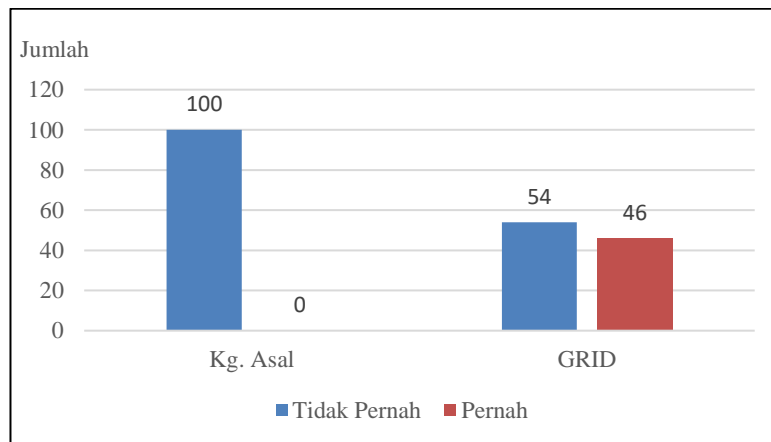
Aset sosial merupakan aset yang penting kerana aset ini merupakan jaringan yang dibentuk untuk mempertingkatkan keupayaan untuk bekerjasama dan meluaskan akses kepada organisasi lain. Perbincangan dalam aspek ini akan melihat impak GRID terhadap penglibatan dalam organisasi atau persatuan.

4.2.2.1 Peningkatan rangkaian sosial

Pelaksanaan GRID telah dilihat memberikan impak positif kerana telah berjaya meningkatkan rangkaian sosial komuniti tersebut. Perkara ini dapat dilihat melalui penglibatan peserta dalam sesebuah organisasi atau persatuan seperti dalam Rajah 3. Di kampung asal, majoriti peserta menyatakan bahawa mereka tidak pernah terlibat dengan mana-mana organisasi atau persatuan. Setelah berpindah, 46 orang menyatakan mereka telah terlibat dengan organisasi atau persatuan. Keadaan ini juga menunjukkan satu peningkatan yang besar dalam rangkaian sosial peserta. Bentuk penglibatan ini boleh dilihat dalam tiga bentuk iaitu dalam parti politik seperti Barisan Nasional, Parti Keadilan Rakyat dan Parti STAR, NGO seperti PACOS dan persatuan seperti Kumpulan

Rukun Tetangga (KRT) dan Peladang. Ketika dikampung asal jaringan rangkaian sosial mereka dengan orang luar adalah terhad kerana kebanyakan kampung asal mereka berada jauh di kawasan pedalaman dan sukar untuk diakses.

Perpindahan mereka ke kawasan GRID telah memberikan mereka peluang untuk membina rangkaian sosial mereka dengan orang luar, hal ini kerana setelah pelaksanaan GRID terdapat beberapa organisasi telah masuk ke dalam kawasan GRID seperti Peladang dan NGO Pacos. Kemasukkan organisasi tersebut telah memberikan mereka peluang untuk melibatkan diri mereka dalam pengurusan organisasi. Dengan penglibatan ini secara tidak langsung telah membantu mereka untuk berkomunikasi dan membina rangkaian sosial dengan orang luar. Perkara ini juga telah mendatangkan kesan positif kepada aset penghidupan mereka, seperti membantu mereka untuk meningkatkan pengetahuan dan kemahiran menguruskan sesebuah organisasi dan akhirnya akan membantu mereka untuk meningkatkan kecekapan menguruskan pentadbiran kampung mereka.

Rajah 3. Penglibatan dalam organisasi atau persatuan.

4.2.3 Impak kepada aset semula jadi

Aset semula jadi merupakan sumber semula jadi yang ditawarkan untuk digunakan bagi meneruskan penghidupan. Perbincangan dalam impak ini akan melihat dua sumber iaitu sumber tanah dan sumber hutan kerana

majoriti komuniti bergantung kepada kedua-dua sumber ini untuk menjalankan aktiviti harian dan meneruskan kehidupan mereka.

4.2.3.1 Akses kepada sumber tanah berkurangan

Pelaksanaan GRID telah menyebabkan akses sumber tanah berkurangan. Di kampung asal mereka, mereka tidak mempunyai dokumen pemilikan tanah tetapi mereka bebas untuk mengakses kawasan tanah dan membuka kawasan tanah yang baharu mengikut keperluan mereka untuk menjalankan aktiviti pertanian. Tetapi, pewartaan hutan simpan Lingkabau telah mewujudkan konflik pemilikan tanah diantara penduduk kampung dengan Jabatan Perhutanan. Sebagai inisiatif untuk menyelesaikan konflik tersebut, peserta GRID telah diberikan kawasan tanah yang tetap iaitu sebanyak tiga ekar tanah sawah dan lapan ekar tanah bukit setelah mereka berpindah ke kawasan penempatan semula. Walaupun pada awalnya, pelaksanaan GRID boleh dianggap akan menyelesaikan konflik isu pemilikan tanah yang dihadapi oleh peserta GRID dengan Jabatan Perhutanan tetapi pelaksanaan program pembangunan sosioekonomi seterusnya seperti projek Agropolitan telah menyebabkan akses penduduk kepada sumber tanah berkurangan. Perkara ini disebabkan kawasan tanah bukit yang diberikan kepada mereka melalui GRID telah diambil dan dimajukan untuk penanaman getah bagi Projek Agropolitan seperti yang dinyatakan oleh responden:

“Kami sekarang tidak dapat buat apa-apa... baharu-baharu semua permohonan tanah kami dorang kasi balik... sebab itu Agropolitan suda ambil tu kawasan kami... Jadi sekarang ini kami tiada tanah bukit... Menanam pun tidak dapat”

(Responden A, 63)

Perkara ini secara tidak langsung telah mendatangkan impak yang negatif kepada aset penghidupan kerana tanah merupakan sumber yang terpenting kepada mereka untuk menjalankan aktiviti seharian mereka. Kehilangan akses kepada sumber tanah menyebabkan para peserta kehilangan sumber mata pencarian mereka kerana mereka tidak lagi dapat menanam sayur-sayuran untuk dipasarkan untuk menjana sumber pendapatan. Rentetan daripada perkara ini mengakibatkan para peserta

GRID mengalami kesukaran untuk meneruskan kehidupan mereka kerana mereka bergantung sepenuhnya kepada tanah untuk menjana pendapatan.

4.2.3.2 Akses kepada sumber hutan berkurangan

Di kampung asal mereka, kawasan hutan merupakan salah satu kawasan yang penting kepada penduduk kampung kerana mereka juga menjalankan aktiviti mengambil hasil hutan dan memburu untuk menyokong kehidupan mereka di kampung asal. Sebelum pewartaan hutan simpan Lingkabau mereka bebas untuk mengakses kawasan hutan untuk menjalankan aktiviti mengambil hasil hutan dan memburu. Pewartaan hutan simpan Lingkabau telah menyebabkan akses kepada sumber hutan berkurangan. Perkara ini disebabkan mereka perlu mematuhi peraturan yang telah ditetapkan tertakluk kepada *Sabah Forest Enactment 1968* perkara 7 (1) muka surat 17 iaitu:

7. (1) (d) no fresh clearing for cultivation of for any other purpose shall be made on any such land; (e) no tree shall be cut on, or forest produce taken from, such land for any purpose whether under the authority of any licence or permit or otherwise:

Apabila penguatkuasaan hutan simpan Lingkabau telah dijalankan peserta GRID tidak lagi dibenarkan menjalankan aktiviti memungut hasil hutan dan memburu di kawasan tersebut dan hanya dibenarkan menjalankan aktiviti tersebut di kawasan tertentu sahaja. Keadaan tersebut secara tidak langsung menyebabkan kawasan mengambil hasil hutan dan memburu semakin kecil dan telah meningkatkan persaingan dalam kalangan mereka untuk mendapatkan hasil hutan tersebut dikawasan yang terhad dan akhirnya telah mempengaruhi hasil hutan yang mereka peroleh.

Selain itu, pembukaan kawasan tanah secara besar-besaran untuk Projek Agropolitan yang berkeluasan 2,728.61 Ha juga telah mengehadkan akses sumber hutan. Hal ini kerana projek tersebut dilaksanakan di kawasan yang dibenarkan untuk menjalankan aktiviti mengambil hasil hutan dan proses pembersihan serta meneres bukit dalam skala yang

besar telah memusnahkan sumber hutan tersebut. Hasil temu bual bersama responden:

“sebelum pelaksanaan Projek Agropolitan kami senang mau menjalankan aktiviti ambil hasil hutan sama memburu. Tapi ...lepas Agropolitan dibuat, kami terpaksa berjalan jauh pigi dalam hutan sebab kawasan hutan yang berdekatan sudah ditebang kena buat Projek Agropolitan”
(Responden B, 51)

“lepas tu projek Agropolitan kena buat, kami terpaksa jalan jauh untuk ambil hasil hutan sebab itu hutan yang dekat-dekat suda kana kasi bersih untuk itu Projek Agropolitan”
(Responden C, 62)

Keadaan ini menunjukkan pembukaan Projek Agropolitan dalam skala yang besar seperti pembersihan hutan bagi tujuan penanaman getah telah menyebabkan hutan di kawasan sekitar penempatan semula telah musnah dan menyebabkan kesukaran kepada peserta GRID untuk mengakses sumber hutan. Perkara tersebut secara tidak langsung telah menyebabkan akses kepada sumber hutan telah berkurangan. Justeru itu, perkara ini telah mendatangkan kesan yang negatif kepada aset penghidupan peserta GRID kerana sumber hutan juga merupakan salah satu sumber yang penting untuk menyokong kehidupan mereka. Pewartaan hutan simpan dan projek mega yang dijalankan dalam GRID telah menyebabkan aktiviti mengambil hasil hutan dan memburu mereka terganggu. Keadaan ini secara tidak langsung telah memberikan kesan kepada sumber mata pencarian mereka untuk meneruskan kehidupan dan akhirnya mengganggu kehidupan mereka di kawasan penempatan semula.

4.2.4 Impak Kepada Aset Fizikal

Aset fizikal merupakan aset yang penting untuk menyokong sesebuah komuniti. Perbincangan dalam aspek ini akan memfokuskan kepada kemudahan infrastruktur yang disediakan dan ketersampaian ke kemudahan tersebut.

4.2.4.1 Penyediaan kemudahan infrastruktur yang konsisten (akses kemudahan)

Perpindahan ke dalam GRID telah memberikan peluang kepada peserta untuk menikmati kemudahan infrastruktur yang konsisten seperti dipaparkan dalam Jadual 4. Hal ini kerana di kampung asal mereka, kebanyakan penduduk seolah-olah terasing daripada menerima kemudahan infrastruktur kerana kesemua kampung yang terlibat tidak dilengkapi dengan kemudahan asas seperti jalan raya, bekalan elektrik, kemudahan pendidikan dan kemudahan kesihatan. Penyediaan kemudahan infrastruktur dalam GRID memberikan mereka lebih banyak peluang untuk menikmati kemudahan infrastruktur berbanding di kampung asal.

Di kampung asal kemudahan jalan raya ialah jalan yang dibina untuk tujuan pembalakan dan apabila berlaku hujan, jalan tersebut tidak dapat dilalui (Mohd Jaafar, 1996). Berbanding dengan kawasan GRID yang boleh diakses menggunakan jalan raya bertar seperti dalam Rajah 4. Manakala, bekalan air bersih di kampung asal hanya bergantung kepada sungai, dan setelah berpindah mereka menggunakan paip graviti daripada kawasan tadahan sebagai sumber bekalan air bersih. Penyediaan sekolah dan klinik seperti dalam Rajah 7 dan Rajah 8 juga telah membantu mereka menikmati kemudahan pendidikan dan kesihatan secara konsisten. Walau bagaimanapun, terdapat juga kemudahan yang disediakan gagal berfungsi dengan baik seperti jaringan komunikasi dan bekalan air bersih seperti dalam Rajah 5 dan Rajah 6. Hal ini kerana pencawang komunikasi yang disediakan sudah tidak lagi berfungsi dan menyebabkan kawasan tersebut tidak dapat dihubungi menggunakan jaringan komunikasi. Manakala, loji air untuk tujuan bekalan air bersih masih lagi tidak beroperasi walaupun telah setahun siap pembinaannya dan menyebabkan peserta GRID hanya bergantung kepada air paip graviti untuk mendapatkan bekalan air bersih.

Jadual 4. Perbandingan penyediaan kemudahan infrastruktur di kampung asal dan GRID.

Kemudahan	Kampung Asal										GRID
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Jalan Raya	-	-	Ada	Ada	Ada	-	-	Ada	Ada	-	Ada
Bekalan Air bersih	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada	Ada
Bekalan Elektrik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Klinik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Jaringan Komunikasi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Sekolah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Perpustakaan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Gereja	-	-	-	Ada	-	-	-	Ada	-	-	Ada
Surau	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Balai Raya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada
Dewan	-	-	Ada	-	Ada	-	-	-	-	Ada	Ada
Kemudahan riadah dan sukan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ada

Nota: 1. Kg. Garung; 2. Kg. Gouton; 3. Kg. Kipopogong; 4. Kg. Lingkahan Gana; 5. Kg. Makatol Darat; 6. Kg. Makatol Laut; 7. Kg. Minsusurud; 8. Kg. Nasapu Gana; 9. Kg. Sonsogon Paliu; dan 10. Kg. Toguhu

Seterusnya, perpindahan mereka ke GRID juga telah memberikan mereka peluang untuk menikmati kemudahan sosial. Dalam aspek kemudahan institusi keagamaan di kawasan GRID pada masa kini terdapat satu Surau dan tiga gereja. Manakala kemudahan komuniti pula terdapat perpustakaan, balai raya, dewan dan kemudahan riadah dan sukan seperti gelanggang takraw dan padan bola sepak. Penyediaan tersebut membolehkan mereka menikmati kemudahan

sosial yang tidak ada di kampung asal mereka seperti perpustakaan dan kemudahan riadah dan sukan.

Rajah 4. Keadaan Jalan raya ke.

Rajah 5. Keadaan menara pencawang.

Rajah 6. Loji Air yang belum.

Rajah 7. Klinik Desa Gana.

Rajah 8. Sekolah Rendah Kebangsaan Gana.

Secara keseluruhannya, perpindahan mereka ke dalam GRID telah memberikan impak yang positif kerana mereka berpeluang untuk menikmati kemudahan infrastruktur yang konsisten dan kemudahan sosial yang lebih baik. Hal ini kerana, pembinaan jalan

raya telah membantu mereka untuk memasarkan hasil pertanian mereka dengan mudah kerana pembinaan jalan raya tersebut telah memendekkan masa perjalanan mereka ke pekan yang terdekat seperti pekan Kota Marudu. Selain itu, penyediaan kemudahan lain seperti bekalan elektrik, klinik desa dan kemudahan sukan telah membantu mereka meningkatkan kualiti hidup mereka.

4.2.5 Impak kepada aset kewangan

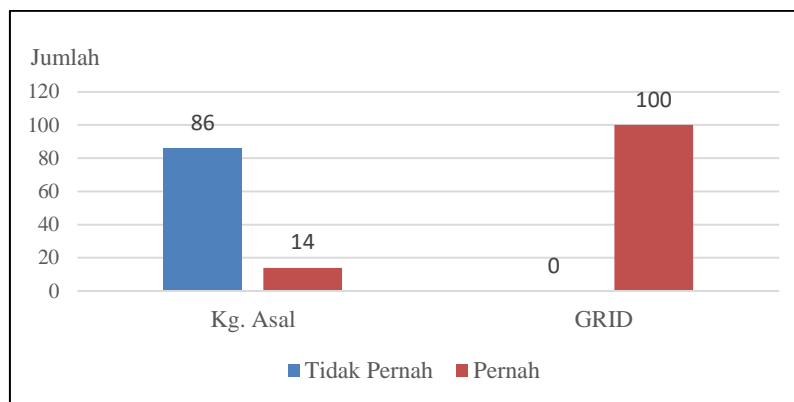
Aset kewangan merupakan yang digunakan untuk mencapai matlamat kehidupan. Perbincangan dalam aspek ini akan memfokuskan kepada dua aspek iaitu bantuan yang diterima setelah berpindah dan tabungan yang dilakukan oleh peserta.

4.2.5.1 Mendapat bantuan yang konsisten

Perpindahan peserta ke dalam GRID telah memberikan mereka peluang untuk menerima dan mendapatkan bantuan yang mereka tidak peroleh ketika berada di kampung asal. Perkara ini secara tidak langsung telah banyak membantu mereka untuk menyokong kehidupan mereka setelah berpindah ke kawasan GRID. Perpindahan peserta ke dalam GRID secara tidak langsung memberikan mereka peluang untuk mendapatkan bantuan yang konsisten. Majoriti peserta GRID telah menerima bantuan setelah berpindah berbanding di kampung asal hanya 14 orang daripada 100 orang responden yang pernah menerima bantuan seperti yang boleh dilihat dalam Rajah 9. Namun, bantuan yang diterima di kampung asal hanyalah bantuan kecemasan ketika berlaku bencana seperti kemarau. Jika dilihat dalam Jadual 5 menunjukkan perincian bantuan yang diterima dimana majoriti responden menikmati bantuan setelah berpindah ke kawasan GRID. Para peserta menerima bantuan subsidi tanaman dan baja daripada Jabatan Pertanian yang konsisten setiap musim penanaman setelah berpindah ke GRID.

Selain itu, mereka juga menerima bantuan bibit atau benih tanaman seperti bibit getah untuk ditanam melalui projek perhutanan sosial Gana dan menerima bantuan kewangan seperti BR1M. Perpindahan mereka kedalam GRID telah mendatangkan impak yang positif kepada aset penghidupan mereka kerana setelah mereka berpindah mereka telah menerima bantuan yang penting seperti subsidi penanaman dan baja

yang konsisten pada setiap musim. Penerimaan bantuan ini banyak membantu mereka mengurangkan kos untuk menjalankan aktiviti penanaman padi sawah dan seterusnya meningkatkan pengeluaran hasil tanaman padi sawah mereka. Akhir sekali, perpindahan ke dalam GRID telah membantu mereka mengelak daripada terus tercicir untuk mendapatkan bantuan yang sepatutnya mereka terima bagi menyokong kehidupan mereka.

Rajah 9. Jumlah responden yang menerima bantuan.

4.2.5.2 Peningkatan kesedaran tabungan dalam skala kecil

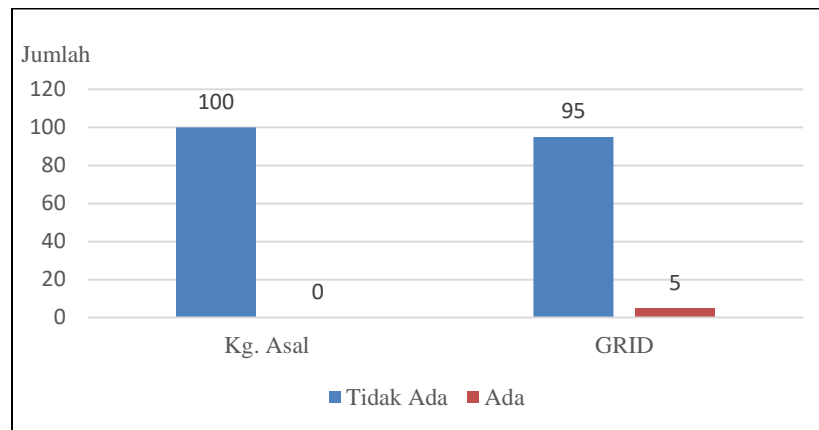
Perpindahan mereka ke dalam GRID juga mewujudkan peningkatan kesedaran tabungan dalam skala yang kecil. Tabungan merupakan aspek yang penting kepada seseorang individu untuk menyokong kehidupan sekiranya berlaku kecemasan. Dapatan kajian menunjukkan bahawa di kampung asal majoriti responden tidak melakukan tabungan (Rajah 10). Walau bagaimanapun, setelah berpindah seramai lima orang daripada 100 responden telah melakukan tabungan. Keadaan ini menunjukkan berlaku kesedaran untuk melakukan tabungan dalam skala yang kecil setelah mereka berpindah. Namun, situasi ini jelas menunjukkan bahawa tidak ramai responden yang mampu untuk melakukan tabungan kerana majoriti mereka masih berpendapatan di bawah garis purata kemiskinan kebangsaan.

Jadual 5. Perincian bentuk bantuan yang diterima.

Bentuk Bantuan	Kampung	GRID	Kekerapan
	Asal	Jumlah Responden	
Subsidi tanaman	0	80	Dua kali setahun
Baja	0	80	(mengikut musim)
Bibit/ Benih tanaman	0	83	Hanya diberikan di awal pelaksanaan sesebuah projek
Wang	0	94	1-2 kali setahun
Lain-lain (beras, makanan tin dan bumbung zink)	14	100	Bergantung kepada keadaan

Nota: Responden menerima sama ada satu atau lebih bantuan.

Daripada segi faktor menabung, terdapat dua faktor utama yang mempengaruhi iaitu untuk kegunaan waktu kecemasan dan untuk masa depan anak-anak. Walaupun berlaku peningkatan tabungan tetapi hanya dalam bilangan yang kecil. Keadaan ini merupakan satu perkara yang boleh mengancam penghidupan peserta GRID. Hal ini kerana ketiadaan tabungan untuk kegunaan kecemasan akan menyebabkan kesukaran kepada para peserta sekiranya berlaku kecemasan dan mereka tidak ada sumber kewangan yang akan digunakan. Perkara ini secara tidak langsung akan mengancam kehidupan mereka di kawasan GRID.

Rajah 10. Peserta GRID yang melakukan tabungan.

5. Perbincangan dan kesimpulan

Secara keseluruhannya, penempatan semula penduduk merupakan satu usaha yang baik untuk memajukan penduduk di kawasan luar bandar. Penyediaan kemudahan infrastruktur di kawasan penempatan semula memberikan peluang kepada peserta yang terlibat untuk menikmati akses kepada kemudahan infrastruktur yang konsisten. Dalam konteks pelaksanaan GRID, program ini merupakan satu program yang mampu untuk membantu memajukan kawasan luar bandar terutamanya di Sabah. Pelaksananya telah memberikan impak yang positif kepada peserta GRID seperti meningkatkan taraf pendidikan golongan muda, meningkatkan taraf kesihatan dan menyelesaikan masalah kemudahan infrastruktur seperti akses jalan raya dan bekalan elektrik. Keadaan ini menunjukkan terdapat persamaan penemuan oleh Katiman et al. (2011), dan Eric, Kotoku dan Dzeto (2014) yang mendapati penempatan semula penduduk telah membawa kepada peningkatan kemudahan infrastruktur di kawasan penempatan semula. Tetapi perkara yang sebaliknya pula berlaku di Ethiopia kerana pelaksanaan penempatan semula telah menyebabkan berlakunya masalah kekurangan kemudahan kesihatan dan kekurangan bekalan air bersih (Zelege & Asfaw, 2014).

Seterusnya, kebanyakan pelaksanaan penempatan semula telah menyebabkan berlaku kehilangan pemilikan tanah seperti yang berlaku di China, Ethiopia dan Ghana (Jackson & Sleight, 2000; Zelege & Asfaw, 2014; Eric, Kotoku, & Dzeto, 2014). Perkara yang sama juga telah berlaku dalam

negara seperti di Selangor dan Sarawak di mana peserta telah kehilangan pemilikan tanah setelah berpindah ke kawasan penempatan semula (Zainal Zuhilmi & Seow, 2013; Jehom; 2008). Perkara ini juga berlaku kepada para peserta GRID kerana mereka berpotensi untuk kehilangan pemilikan tanah. Keadaan ini telah menimbulkan kerisauan peserta GRID tentang status pemilikan tanah sedia ada yang diberikan melalui GRID setelah pelaksanaan Projek Agropolitan. Hal ini kerana kawasan tanah pertanian mereka diambil dan dibangunkan untuk Projek Agropolitan. Majoriti peserta GRID adalah petani yang bergantung sepenuhnya kepada sumber tanah untuk menjana pendapatan dan sekiranya isu ini tidak diselesaikan perkara ini bukan sahaja akan mengganggu mata pencarian mereka tetapi akan memberikan kesan kepada generasi pada masa hadapan mereka. Justeru itu, isu ini perlu diselesaikan dan setiap peserta GRID perlu diberi kata putus tentang status pemilikan tanah agar mereka boleh kembali mengusahakan tanah mereka tanpa berasa risau.

Di samping itu, terdapat beberapa perkara yang perlu dinaik taraf dan diperbaiki seperti mempercepatkan loji bekalan air bersih beroperasi untuk mengatasi masalah kekurangan bekalan air bersih dan membaik pulih jaringan komunikasi yang sedia ada agar penduduk kampung tersebut boleh di akses dengan menggunakan jaringan komunikasi. Selain itu, pembangunan sosioekonomi penduduk juga perlu dipelbagaikan agar tidak hanya bergantung kepada sektor penanaman getah untuk menjana pendapatan. Pembangunan tanaman pertanian jangka pendek juga perlu diperkasa agar dapat memberikan pendapatan tambahan kepada peserta GRID. Selain itu, latihan kemahiran, pengurusan dan penggunaan teknologi masa kini juga perlu diberikan agar para peserta GRID dapat meningkatkan pengeluaran dan menghasilkan tanaman yang berkualiti untuk dipasarkan.

Akhir sekali, setiap pembangunan yang dijalankan haruslah mengambil kira latar belakang budaya sesebuah komuniti yang terlibat. Hal ini kerana perancangan pembangunan yang dilakukan tanpa memahami latar belakang budaya sesebuah komuniti akan lebih mendatangkan kesan negatif kepada komuniti tersebut dan akan mengganggu kelestarian penghidupan mereka. Misalnya, apabila komuniti yang budayanya sebagai petani kehilangan pemilikan tanah akibat pelaksanaan projek pembangunan, sudah tentu hal ini akan mengganggu sumber mata pencarian mereka dan seterusnya menyebabkan kerumitan

kepada mereka.

Justeru itu, perkara ini penting untuk diambil kira dalam perancangan pembangunan supaya setiap program yang dilaksanakan sesuai dengan gaya hidup sesebuah komuniti agar kejayaan pelaksanaan program tersebut dapat dicapai dengan optimum. Bagi memahami dengan lebih mendalam tentang impak program GRID kepada komuniti terdapat beberapa kajian lanjutan yang boleh dijalankan seperti membuat kajian berkaitan dengan kemudahterancaman (*vulnerability*) dan daya tahan (*reseilience*) peserta GRID setelah berpindah ke penempatan semula dan mengkaji potensi program penempatan semula penduduk yang berasaskan perlindungan hutan untuk pembangunan luar bandar.

Rujukan

- Agba, A., Ogaboh, M., Akpanudoedehe, J. J., & Ushie, E. M. (2010). Socio-economic and cultural impacts of resettlement on Bakassi people of Cross River State, Nigeria. *Studies in Sociology of Science*, 1 (2), 50 – 53.
- Akpanudoedehe, J. J. (2010). Socio-economic and cultural impacts of resettlement on Bakassi people of Cross River State, Nigeria. *Unpublished Seminar Paper Presented at the Department of Sociology University of Calabar, Calabar – Nigeria*.
- Ashley, C., & Carney, D. (1999). *Sustainable livelihoods: Lessons from early experience*. London: Department of International Development.
- Asian Development Bank. (2008). *Handbook on resettlement: A guide to good practice*. Philippines: Asian Development Bank.
- DFID. (1999). *Sustainable livelihood guideline sheets*. Department for International Development.
- Eric, D. A, Kotoku, G., & Dzeto, G. K. (2014). Resettlement programme implementation: The effect on livelihoods of people in mining communities in the Tarkwa-Nsuaem Municipality, Ghana. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5 (23), 124 – 134.
- Haidar, M. (2009). *Sustainable livelihood approaches: The framework, lessons learnt from practice and policy recommendations*. Economic and Social Council, UNDP.

- Jackson, S., & Sleigh, A. (2000). Resettlement for China's Three Gorges Dam: Socio-economic impact and institutional tensions. *Communist and Post-Communist Studies*, **33** (2), 223 – 241.
- Jalalian, H., Soleimangoli, R., & Toorani, A. (2013). Reviewing the experience of rural settlement planning for endangered villages, with a look at Safi Resettlement Plan in Minoodasht (North Iran). *Journal of Research and Rural Planning*, **4**, 37 – 40.
- Jamalunlaili, A., Mohammad Al-Aiman, B., & Che Bon, A., (2015). Orang Asli Resettlement in urban environment at Bukit Lanjan, Selangor, Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, **201**, 71 – 79.
- Jehom, W. J. (2008). *Development and displacement: Kenyah- Badeng in Bakun resettlement Malaysia* (Thesis kedoktoran yang tidak diterbitkan). University of Bonn, Bonn, Germany.
- Juhirin, K. (1988). Trend pembangunan ekonomi Sabah dan keadaan ekonomi masyarakat Bumiputera (1963 – 1970). *Jebat*, **16**, 81 – 122.
- Katiman, R., Abdul Rahim, M. N., Choy, E. A., Aishah@Eshah, M., Zaini, S., Hasan, M. N., & Rosniza Aznie, C. R. (2011). Impak pembangunan bandar baharu Nusajaya Wilayah Iskandar Malaysia terhadap kesejahteraan hidup penduduk asal setempat. *Malaysian Journal of Society and Space*, **7**, 14 – 28.
- Mohd Jaafar, N. (1996). *Result of the social base-line survey forest management unit no. 3 Kota Marudu*. Forestry Department: Malaysia.
- Mulugeta, M., & Woldesemait, B. (2011). The impact of resettlement schemes on land-use/land-cover change in Ethiopia: A case study from Nonno resettlement sites, Central Ethiopia. *Journal of Sustainable Development in Africa*, **13** (2), 269 – 293.
- Oruonye, E. D. (2012). An assesment of the socio-economic impact of urban developement – induced resettlement scheme in Nigerian cities: A case study of the Nyamusala – ATC road construction in Jalingo metropolis, Taraba State. *International Review of Social Sciences and Humanities*, **3**, 1 – 9.
- Quetulio-Navarra, M., Niehof, A., van der Horst, H., & van Der Vaart, W. (2014). Short-term risk experience of involuntary resettled households in the Philippines and Indonesia. *Habitat International*, **41**, 165 – 175.
- Rahimah, A. A. (2000). Pembangunan, Petempatan Semula dan Ketakaturan Sosial. *Isu-Isu Pembangunan Sosioekonomi*, 21 – 23.
- Sabah Forestry Department. (2012). *Annual report*. Malaysia.

- Selvi, N., & Katiman, R. (2012). Impak sosial pembangunan bandar baharu Putrajaya terhadap penduduk asal: Kes isi rumah yang dipindahkan ke Taman Permata, Dengkil, Selangor. *Malaysian Journal of Society and Space*, 8 (4), 75 – 87.
- Seow, T. W., Maryati, M., & Mohd Nur Syufaat, J. (2013). Pembangunan sosioekonomi komuniti Orang Asli di Malaysia. *Persidangan Kebangsaan Geografi & Alam Sekitar Kali Ke 4*. Tanjung Malim: Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- WCED. (1987). *Our common future: World commission on environment and development*. London: Oxford University Press.
- Zainal Zulhilmi, Z. A., & Seow, T. W. (2013). Isu konflik tanah adat bagi Orang Asli di Malaysia. *Persidangan Kebangsaan Geografi dan Alam Sekitar*.Tanjung Malim: Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- Zelege, T., & Asfaw, M. (2014). The contribution of rural resettlement to the livelihoods of settlers in Ethiopia: A case of Essera district resettlement schemes in SNNPR. *Public Policy and Administration Research*, 4, 36 – 52.